

■ Так ці не?

Час піць чай. З чайніка?

«Падчас «Лістапада» мы з сям'ямі хадзілі ў кіно, абмяркоўвалі асобныя стужкі і нечакана для сябе высветлілі, што не ведаем, як правільна перакласці на беларускую мову слова «впечатляющий», — піша Алена С. з Мінска.

У іншым лісце, ад спадара Кахановіча з Маладзечна, чытаем: «Рускае слова *сейчас* перакладаецца як *зараз*, *цяпер* і *адразу*. Расстлумачце, калі ласка, розніцу ў выкарыстанні гэтых слоў, бо, на мой погляд, іх часта блытаюць: гавораць і пішуць няправільна».

Як заўжды, на моўныя пытанні чытачоў адказваюць стыльрэдактары «Звязды» Аляксей САЛАМЕВІЧ і Леў ГЛУШЫЦКІ.

1. Пры перакладзе на беларускую мову рускага прыметніка *впечатляющий* можна сутыкнуцца з праблемай выбару сярод некалькіх паронімаў (слоў, што маюць падобныя форму і гучанне, але адрозніваюцца сэнсам). У нашым выпадку гэта *ўражальны*, *ўражаны*, *ўражлівы* і *ўразлівы*. **Уражальны** — той, які ўражае: *ўражальнае выступленне*. **Уражаны** можа быць той, каго нечым уразілі: *ўражаны цудоўным выступленнем глядач*. **Уражлівы** называюць вельмі чулага, чуллывага чалавека, які лёгка паддаецца ўражанням: *у дзяцінстве ён быў вельмі ўражлівы*. **Уразлівы** — той, каго лёгка закрануць, пакрыўдзіць. Прыметнік *уразлівы* адрозніваецца ад *ўражлівага* яшчэ тым, што ён можа адносіцца не толькі да чалавека. Напрыклад, можна сказаць «ён меў уразлівае сэрца».

Такім чынам, пераходзячы непасрэдна да пытання пра кіно, скажам, што фільм можа быць менавіта *ўражальным*.

2. У многіх, хто гаворыць і піша па-беларуску, і сапраўды ўзнікае праблема з перакладам рускага *сейчас*: для іх адказ адназначны — *зараз*. Аднак не ўсё так проста. Чуйна ставіцца да выбару паміж двума словамі — *цяпер* і *зараз* заклікаў яшчэ пісьменнік Лукаш Калюга ў першай палове мінулага стагоддзя. Сёння пашыраецца меркаванне, што *цяпер* трэба ўжываць менавіта для цяперашняга часу, а *зараз* — для будучага. *Цяпер*, напрыклад, восень, а *зараз* — вась-вось, азірнуцца не паспееш — агорне зіма.

У выразе **тут і цяпер** лепш ужываць менавіта *цяпер*.

Калі ж рускае *сейчас* абазначае «з першага погляду», «у той жа момант», то на беларускую мову яно перакладаецца словам *адразу*. Чытайма: *я сейчас же понял, что происходит*, — *я сразу ж зразумеў, што адбываецца*.

У рускамоўнай гаворцы можна часам пачуць фразу накшталт «*Я сейчас поговорила с Димой*».

У гэтым выпадку *сейчас* паясняе дзеянне, якое адбылося зусім нядаўна, і перакладацца яно павінна словамі **толькі што**: «*Я только что поговорила с Димой*».

...З Вільні мы атрымалі ліст ад нашага чытача, якога бянтыжыць ужыванне ў газеце назойніка *намеснік* у дачыненні да жанчын. Не так даўно, у нумары ад 1 верасня, мы закраналі гэтую тэму. Таму сёння адзначым, што супраць формы *намесніца* мы, вядома ж, нічога не маем. Але ў сувязі з тым, што дырэктар-жанчыну ў газетных тэкстах мы называем менавіта *дырэктар* (бо гэта ўсталяваная назва пасады), то гэтак жа падыход лагічны і ў дачыненні да яе *намеснікаў* — яшчэ і з ліку жанчын.

У АБАРОНУ СЛОЎ

У няласку апошнім часам трапіла вельмі патрэбнае слова **чайнік**: маўляў, няма ў нашай мове слова *чай*, таму не павінна быць *чайніка*. Той, хто гэта сцвярджае, вельмі памыляецца: ёсць у нас як вядомая ўсім гарбата, так і чай, а з ім — і чайная, і чайнік, і чайніца. Іх фіксуюць слоўнікі, яны ўжываюцца ў літаратуры.

Прапануецца чайнік называць **імбрыкам**, **імбрычкам**. Але гэта не адно і тое ж: у імбрыку, або імбрычку, чай ды гарбату заварваюць, а ў чайніку звычайным проста гатуць ваду

■ Простая мова

З НИЗКИМ ПАКЛОНАМ...

Горад, дзень, час перакосу: у невяліччай крамцы на сталічным праспекце мы замаўляем каву. Пакуль яна варыцца, услых выбіраем печыва: пытаем у «гаспадынь», што ў іх свяжэйшае, што смачнейшае, дзе меней цукру? Тыя адказваюць, падаюць, прадаюць.

— *А вы вездзе разгаварываеце па-беларуски?* — цікавіцца нарэшце адна.

Адказваць на гэтае пытанне ўсур'ез неяк не выпадае. Тады жартам:

— *А што, — крадком азіраемся па баках, — у вас нельга?*

— *Можа, ну чаму ж гэта не?! — «дазваляюць» жанчыны. — Нам так цікава паслухаць!..*

Як нам... паразмаўляць?

ПЕРАД ВЫБАРАМ

«Калі хочаш быць здароў, не хадзі да дактароў», — часта паўтарае Паўлавіч і сапраўды не ходзіць. А вось суседу «хуткую» выклікаў.

Прыгожыя «дзяўчаты» прыехалі, памералі ціск, «ушпілілі» ўкол, паралілі лекі.

— *А можа, па сто грамаў лепш прымаць?* — з усмешкай спытаў сусед.

— *Гэта не выйсце, — сказала дакторка, — бо вып'еце — ціск спачатку панізіцца, але хутка павысіцца зноў.*

— *А калі не даць яму павысіцца — калі зноў выпіць?*

— *Ну, тады ўжо на выбар — ці жыць, ці піць.*

...А хацелася б — кампрамісу.

ПЕРШЫ ТОСТ

Дзе служба, дзе дружба, каханне, размеркаванне, пошукі лепшай долі... Парассыпала людзей па свеце. А ў выніку — дзед Валя тут, у Беларусі, а сёстры яго (амаль такія ж нямоглыя) — за тысячы вёрст. І не дабрацца ўжо — ні ім, ні яму, не абняць, не падтрымаць у горы: цяжкі ідуць з перасадкай, самалётаў няма. Адзінае...

На святы дачка з сям'ёй прыезджала, унук планшэт свой прывёз, арганізаваў радні размову па скайпе.

Адвялі душу: пагутарылі, паглядзелі адзін на аднаго, пабачылі, як хто жыве...

А ўжо потым, пад уражаннем, можна было і кілішкі падняць.

— *Ну, за стагоддзе рэвалюцыі? — як заўсёды ў кастрычнікае свята, прапанаваў быў зяць.*

Цесць, былы камуніст, трохі памаўчаў, падумаў:

— *Не, — сказаў, — давай за інтэрнэт!*

УРОК ДЛЯ НАСТАЎНІКА

«Дачушка, уставай, табе ў школу пара... Уставай, а то спознішся... Дачушка, ну які ты прыклад падасі? Ты ж дырэктар...»

А, здаецца ж, зусім нядаўна маладым спецыялістам была, дрэнныя адзнакі ставіць баялася, на неслухаў голас павышаць... «Ой, дзеўка, глядзі, — павучалі яе калегі, — распусціш дзяцей — наплачашся: на галаву пасядуць — не ўкіруеш тады. З імі строга трэба».

«І сапраўды, — у думках згаджалася настаўніца, — Два дні прашу, каб новыя сшыткі прынеслі. Не чуоць...»

Таму ўжо на трэці яна сказала:

— *Усё, больш паўтараць не буду: заўтра — кроў з носа — усім прынесці новыя сшыткі. Хто забудзецца, пойдзе дамоў. Усе запомнілі? Усе зразумелі?*

— *Так, — дружна зашумелі вучні. І не падманулі: сапраўды запомнілі (было б там што?) і зразумелі, але кожны па-свойму. Ва ўсякім разе, адзін з малых прыйшоў дамоў у слязах.*

— *Што здарылася? Чаго ты плачаш? — устрывожана спытала матуля.*

— *Я сёння «дамашку» не зраблю, — паскардзіўся сын.*

— *Гэта чаму ж?*

— *А нам на заўтра настаўніца загадала, каб сшыткі прынеслі і кроў з носа. А я свой нос разбіваць не хачу.*

...Напамін для настаўніцы: «*Нам не дано прадугадать, как наше слово отзовется...*»

І ён жа — урок.

РЭХА

Факт (толькі адзін): у ноч на 30 кастрычніка 1937-га ў Мінску ў так званай амерыканцы (у сутарэннях унутранай турмы НКВД) расстралялі 130 дзеячаў культуры, у тым ліку паэтаў Алясея Дудара, Юрку Лявоннага, Валеры Мараква, Сяргея Мурзо, Міхася Чарота, Ізі Харыка...

Жонку яго, Дзіну, арыштавалі таксама — з фармулёўкай «член сям'і здрадніка радзімы».

Сыноў (большаму тры гадкі, меншаму — няпоўныя два) як дзяцей таго самага ворага адправілі ў дзетдом, да ўсяго змяніўшы ім прозвішча... А таму іх маці, цудам выжыўшы ў лагерах і вярнуўшыся дамоў, дзе і як ні шукала, а знайці хлопчочку не змогла. Ёй казалі, што яны, малыя, пэўна ж, загінулі.

І яна... верыла (ці рабіла выгляд), бо не ведала, як жыць, калі думаць іначай.

СУМНАЯ ПЕСНЯ

Дома, за сталом у Таццяны з Іванам можна спяваць пра ўсё. Ну ці амаль... Бо ёсць адна забарона. Прычым песня, здавалася б, зусім бяскрыўдная. Называецца «Трава ля дома». Помніце: «Зямляне» спявалі, што сніцца яна...

Івану таксама — то сніцца, то ўспамянаецца — як падчас «развітога сацыялізму» катастрофічна не хапала гэтай травы, бо ў іх вёсцы на 350 двароў кароў было не меней. Ды яшчэ і калгасныя есці хацелі. Таму кожнай сям'і даводзіўся план: дзве тоны сена дзе хочаш бяры, але на ферму здай (пра сваю карміліцу падумаеш потым).

А хацелася ж раней: каб лепшай травы, ну хоць копку...

Ноччу хадзілі касіць, сушыць, вазіць...

А назаўтра, здаралася, прыходзіў брыгадзір ці нехта з камісіі па нарыхтоўцы кармоў, адчыняў гумно, строга пытаўся: «Што гэта? Мігам вязы на ферму!»

І нічога тады не заставалася: вёз чалавек. Горш за тое — пад суд ішоў, калі правяральшчык ідэйны ці непітушчы быў...

З іншымі — трохі прасцей, бо яны смела ішлі ў хату, садзіліся за стол і ўжо тады, «заліўшы» вочы, не хадзілі ў гумно. А значыць, сям'я карысталася момантам: ездзіла нарыхтоўца сена і крадком вазіла дамоў.

...Падросшы, Іван з сястрой чакалі яго на тарпе.

Дагэтуль у памяці — як слухалі цішыню, каб злавіць у ёй скрып калёс, як узірліся ўдалеч, каб убачыць воз, як упохапкі прымалі сена, як стараліся найхутчэй утаптаць...

А галоўнае, як жа ім, піянерам з атрада Паўліка Марозава, было страшна і сорамна. Бо атрымлівалася, што дапамагаюць хапугам-бацькам у той час, як Паўлік...

Цяпер у Іванавай вёсцы кароў з 20, можа, ёсць, а можа, і няма. А вось травы — ля дома, за домам, на поплаве, на лузе — непачаты край: хоць гаць гаці, хоць рэкі прудзі, хоць вазамі вазі... Няма каму.

...Дома, за сталом у Таццяны з Іванам, можна спяваць пра ўсё. Апроч «Травы...»

ЗЛАЧЫНСТВА І ПАКАРАННЕ

Гэта праўда: разумны — запісвае, дурань — запамінае.

І, здавалася ж, вельмі старанна: ва ўсякім разе спачатку ў памяці былі і месца дзеяння, і абставіны, і дэталі, і безліч думак з нагоды...

Што засталося?

Крыміналісты даследавалі цела аднаго з самазабойцаў і нечакана высветлілі, што некалі менавіта ён згвалтаваў і задушыў сямігадовае дзіця.

...І потым васьмі гэтым жыў: хадзіў па волі, па зямлі, бачыўся са сваімі роднымі, еў, спаў, недзе працаваў.

А ўрэшце...

Сам сабе вынес пакаранне. Сам выканаў прысуд. Ён.

НЯМАЯ СЦЭНА

На постсавецкай прасторы з гэтай вялікай яўрэйскай сям'і не засталася амаль нікога, параз'яджаліся ўсе ў розныя часы і ў розныя краіны: у Ізраіль, Канаду, Амерыку. Адзін апынуўся ў Румыніі, але ж таксама не адарваўся ад сваёй радні, хутчэй наадварот — з усімі падтрымліваў сувязь, а ўрэшце — сабраў. Хоць на тыдзень. Разам.

У першы ж дзень у сінагогу павёў — яшчэ і з экскурсіяй.

— *Ці ёсць у групе не яўрэі?* — перад уваходам спытаў экскурсавод.

Усе павярнулі галовы ў бок адзінай беларускі.

— *Ёсць... Я, — ледзь чутна прамовіла тая, забяўшыся, што яе ў храм не пусцяць.*

Аказалася, якраз наадварот: гід яе галантна прапуская наперад:

— *Калі ласка, праходзьце. Для вас — бясплатна.*

— *?!*

МЯНЯЮЦА ЧАСЫ...

Перад выхаднымі (тым, тры дні — з пераносамі) да Сашы электрык заходзіў — разетку мяняць.

— *Нешта вы пазнавата?* — здзівіўся гаспадар, адчыняючы дзверы. — *Ужо амаль шэсць вечара... Пад лозунгам працуеце: «Стагоддзе рэвалюцыі — ударная праца!»?*

— *Якому стагоддзю?* — не зразумеў хлапец.

— *Ды звычайнаму: з кастрычніка 1917-га.*

— *А што тады было?*

...Калегі-журналісты, каб нагадаць гісторыю ды іменны яе стваральнікаў, у Лёзне адшукалі Уладзіміра Ульянава, у Мінску — Надзею Крупскую.

Тыя і расказалі, што ўвагі на іх прозвішчы ўжо амаль ніхто не звяртае.

Іншыя часы, трэба разумець, іншыя героі.

З НИЗКИМ ПАКЛОНАМ...

...Нельга сказаць, што стол на рабоце завалены паперамі, але ж для чайніка месца няма — на падлозе стаіць, на адмысловай падставачцы. Прынёс яе...

Ні імені, ні прозвішча, ні твару таго чалавека ўжо не помню. А вось лёс...

Дзетдомавец, ён скончыў сям'ягодку, потым — так званую фабзайню (вучылішча будаўнікоў) і вярнуўся ў інстытут, працаваў прапрабамам, разам з жонкай выхаваў і вывёў у людзі дваіх дзяцей.

Сын — шкада — там не затрымаўся: з-за гарэлі страціў сям'ю, потым работу, а ўрэшце і само жыццё, прычым не толькі сваё, бо пахаваўшы яго — маладога, прыгожага, — маці кранулася розумам, і бацьку — літаральна — давлялася «пасвіць» яе, глядзець, як малое дзіця, бо тая рвала адзенне, лезла ў вокны (пяты паверх), сунула рукі ў агонь, ела вазоны...

Іншымі словамі, жыві чалавек, калі жонка спала ці яе ж нейкую гадзіну-другую глядзела дачка. І тады ўжо ён «адрываўся», адводзіў душу — нешта майстраваў. Найбольш любіў васьмігаты падставачкі...

Нагнаўся штораз, каб паставіць чайнік і тым самым нізка пакланіцца чалавеку, імя якога, на жаль, не помню.

СПРОБА ВЕРША

Жоўтае лісце бяроз —

На зямлі,

На маленькай ялінцы...

Каляды

не за гарамі.

Валянціна ДОУНАР. dounar@viazda.by